
O B 20 - L E T N I C I P R I K L J U Č I T V E
S L O V E N S K E G A P R I M O R J A

Vekoslav Španger

Tedaj in sedaj

Kako rad bi se razveselil zgodovinskega jubileja, ko mineva dvajset let od priključitve Slovenskega Primorja k Jugoslaviji, če bi ne bilo zagrenjeno moje srce.

Hotel bi prepevati in vriskati, da bi sprožil svojo radost veličastni Zmagi, ko bi ne gledal presekanega teleša Slovenskega Primorja.

Četudi pripadam deželi tostran vsiljene ograje, prepletene od višje sile, bi se vendar hotel pridružiti veselju svojih bratov, ko bi mi ne krvavelo srce ob misli na mučno stanje zamejskih Slovencev.

Vas obdaja cvetoča bodočnost, ki vam obeta srečnejših dni, nas pa obrašča pekoči pelin, ki nam toči pijačo, poznano pod geslom "sciavo".

Na vsakem koraku, ob vsaki misli zamejskih Slovencev naletimo na neprehodne in uničujoče ograje, ki jih je ustvarila že tedanja fašistična zlonamerna dejavnost. Vse posledice te dejavnosti niso nikogar naučile, da bi pravilno prešodil pravičnost svojih dejanj. Tedanja fašistična dejavnost je bila naperjena proti človeku-Slovincu, sedaj pa so iste sovražne sile, samo pod drugo krinko, spet na delu in iščejo poti, kako razlastiti slovenskega kmeta, da bi zbrisali sledove slovenstva tudi na zemlji. Komu naj služi londonski sporazum in njegova spomenica, ki prepoveduje etnično spremembo teh krajev?! Mar so ga vrgli v kup zaprašenega papirja?

V posmeh londonskemu sporazumu in sedmemu členu london-ske spomenice so - neupoštevajoč šesti člen italijanske ustave in mednarodne obveznosti o človečanskih pravicah, razlastili slovensko zemljo za zgraditev več vasi, tako kot so pri Padričah, Opčinah, Proseku, Kontovelu, Križu, pri Sesljanu in v drugih krajih. Vpeljali so naftovod, ki je prav tako prizadel našega kmeta, in sedaj imajo že v načrtu novo večjo razlastitev slovenske zemlje za zgraditev tovarne velikih motorjev, s katero bo spet obogatel velekapital na škodo slovenskega kmeta.

Kje pa so obljubljene pravice Slovincem? Že trinajst let je minilo, odkar so bili vtaknjeni med zaprašene police papirji londonskega sporazuma, ne da bi poslanska zbornica ratificirala mednarodni londonski sporazum, podpisan od italijanske, jugoslovanske, britanske in ameriške vlade, ki pa po italijanski ustavi nima zakonite veljave, dokler ga ne ratificira italijanska poslanska zbornica. In vendar je prav londonski sporazum služil Italiji kot prepustnica za povratek v Trst.

A sedaj pri nas zadostuje odlok deželnih oblasti za povratek na staro. In spet bomo brezpravna raja, "ki ne zna govoriti, ampak samo lajati", saj še obstajajo fašistični zakoni, nastrojeni proti Slovincem in proti uporabi slovenskega jezika; tako nad nami še vedno visi Damoklejev meč.

Italijanska vlada se je usedla na izvršeno dejstvo tedanje fašistične raznarodovalnice in se noče umakniti od tedanjega uničevalnega rodomorstva zamejskih Slovencev. Še več! Izvaja novi mehanizem rodomorstva: razlašča slovensko zemljo.

Vse to se dogaja po groznem doživetju slovenskega življa v dobi med letoma 1918 in 1945. Da, že leta 1918 se je začela na Primorskem borba proti tiranstvu. In leta 1920

je že gorel Narodni dom v Trstu in dalje so goreli kulturni domovi in dalje so padale žrtve; trpini so stokali v ječah, na otokih, v konfinacijah in dalje so padale žrtve fašistične krutosti.

Vse to se je dogajalo pred očmi nebrižne Evrope. Šele mnogo let pozneje so se drugi narodi znašli pred črno pošastjo in spoznali v spopadu z njo, v kakšnih krempeljih se je že mnogo prej znašla slovensko-hrvaška manjšina in se krčevito branila pred smrtnimi zamahi fašistične zbesnelosti. In sedaj: turpna tišina med gozdom visokih spomenikov, dvignjenih od hvaležnih duš in pretegnjenih rok v spomin padlih junaških sinov slovenskega naroda in v tolažbo potrlih svojcev. Spomeniki, ki osvetljujejo vso dobo trpečega naroda od Kanalske doline do Bazovice in od Rižarne do daljnjih taborišč.

Le za trenutek nam je tržaška mladina omehčala srce, ko je pred dvema letoma priredila "Spominski tek", ki je objel v eni sami sapi med 26. in 30. majem 1965 vse ozemlje Julijske Krajine, kjer stojijo spomeniki in plošče in kjer so grobovi padlih borcev za svobodo. S tem je tržaška mladina prevzela v svoje varstvo politično oporoko padlih borcev. Ti borci pa ostanejo vaši in naši, saj smo se borili z ramo ob rami za skupni cilj.

Spomin na te žrtve ne prenese uradnih glasov in še manj ukazov, ki bi hoteli, da bi mi postali most, naslonjen na slavne spomenike, samo zato, da bi kramarjem ugladili pot. Taka stremljenja so žalitev padlih in nas vseh preživelih. Most naj le nastane, toda na pravični podlagi: naj se prej uveljavijo sprejete obveznosti do zamejskih Slovencev. A sedaj se rokujem z vsemi, ki so pripomogli uresničiti osvobojenje Slovenskega Primorja v sklopu zmagovite Jugoslavije.

Trst, 29.11.1967.